VEJLEDNING I BEVARING AF
BYGNINGSKULTUREN I NYBORG BYKERNE

DIT HUS

Nyborg
KOMMUNE

INDHOLD

FORORD 2
INDLEDNING 3
Bevaringskort 4
DIT HUS 5
Dit hus, din facade – vores kulturarv 5
Den digitale bygningsregistrant 5
Facadens bevaringsværdier (SAVE) 6
Facadens materialer og udførelse – før og nu 7
Pas på de moderne løsninger og vær en bevidst forbruger 7
NYBORGS BYGNINGSHISTORIE, TRADITIONER OG FACADER 8
Ildebrandene 1796 og 1797 og byens genopbygning 9
Byens facader før 1796 10
Byens facader fra 1797 til nu 11
Butiksfacader 12
Pudsede og malede facader 15
Teglstensfacader 16
Vinduer 17
Energiforbedring af vinduer 19
Døre og porte 22
Klassicismens tegltage og kviste 25
Historicismens skifertage og kviste 29
To Nyborg-arkitekter af nationalt format 31
Modernismen 33
RÅD OG VEJLEDNING TIL BEVARING AF DIT HUS 34

Vejledningen er udarbejdet i 2023 af Peder Gammel, frivillig ved Nyborg Lokalhistoriske Arkiv, i tæt samarbejde med arkitekt Peter Holm, Nyborg Kommune.

Fotos: Nyborg Lokalhistoriske Arkiv samt Peder Gammel og Peter Holm, hvor andet ikke er nævnt.

Grafisk opsætning: Sussie Baassel Holdt, Nyborg Kommune.

For kritisk gennemsyn og bidrag skal rettes en særlig tak til byhistoriker Peter Dragsbo og restaureringsarkitekt Thomas Hillerup.

FORORD

I 2019 udarbejdede Nyborg Kommune i samarbejde med Østfyns Museer og Slots- og Kulturstyrelsen en Kulturarvsmasterplan for Nyborg og Kongernes Østfyn. Planen har et sigte på 50 år og fungerer som et styringsredskab til at fremtidssikre, udvikle og tydeliggøre den byggede kulturarv i byen, herunder at sikre et effektivt og smidigt samarbejde mellem fredningsmyndighederne, kommunens plan- og anlægsadministration samt museets varetagelse af de kulturhistoriske interesser. Kulturarvsmasterplanen danner grundlag for rammerne for bevaring og udvikling af kulturarven i Kommuneplan 21.

Kulturarvsmasterplanen er en del af det store kulturarvsarbejde, der er gjort i Nyborg by siden 2011, hvor Nyborg Byråd vedtog et visionsoplæg fra Østfyns Museer under titlen "Nyborg som verdenskulturarv – En vision". Visionen gik ud på at genskabe forståelsen af Nyborg Slot og by som Danmarks middelalderlige hovedstad og i den forbindelse gøre Nyborg til en værdig kandidat til UNESCO's verdensarvsliste. Kulturarven skulle fremover spille en vigtig rolle i byens vækstpolitik og være en central forudsætning for øget handel, bosætning og turisme.

Frugterne af denne vision kan i dag blandt andet ses i det restaurerede Nyborg Slot og torv samt i den række årlige events, der markerer den vigtige historie om byen som hjem for Danehoffet (middelalderens parlament) og landets konger og som Danmarks hovedstad under reformationen. Det er også synligt i de mange udførte byrumsprojekter, der igennem de seneste år har forskønnet veje og pladser i Nyborg bykerne og i den opmærksomhed, der er kommet på byens facader, belægninger og byrumsinventar.

Kulturarvsmasterplanen er udgivet som tryk og i en digital udgave. Planens formål er at fremdrage byens vigtige kulturmiljøer, bygninger, forløb og fortællinger og udpege konkrete indsatsområder og målsætninger i forhold til byens liv og rum. Planen beskriver byens og kommunens kulturarv på et overordnet og sammenfattende niveau, og det er med planen tillige et mål at gøre borgere og bygningsejere bevidste om byens bygningsarv.

Nyborg Byråd vedtog i 2019 også den bevarende Lokalplan nr. 306 for Nyborg bykerne og voldanlæg, der med afsæt i Kulturarvsmasterplanen opstiller bestemmelser for bygningsarven i dette område. I lokalplanen lægges særlig vægt på byens historiske områder og sammenhænge, byens overordnede bevaringstilstand og den enkelte bygningsfacades udseende og originalitet.

Husejere, håndværkere og andre har i de forløbne år ytret ønske om, at Nyborg Kommune kan stille vejledninger til rådighed, når facader i bykernen skal sættes i stand eller bygges om. Vejledningerne skal redegøre for metoder og materialer ved renovering af bevaringsværdige huse i Nyborg med udgangspunkt i arkitekturen her, så der vil være et godt udgangspunkt for alle parter, inden et projekt går i gang.

Nyborg Facaderåd har igangsat udarbejdelsen af vejledninger til vedligeholdelse af huse i Nyborg bykerne. De er udarbejdet i et samarbejde mellem Nyborg Lokalhistoriske Arkiv og Teknik, Miljø og Erhverv, Nyborg Kommune.

Martin Huus,
formand for Facaderådet, Nyborg Kommune

Jacob Juhl Harberg,
teknik, miljø og erhvervschef, Nyborg Kommune

INDLEDNING

Nyborg Kommune befinder sig i den unikke situation, at vi har en digital bygningsregistrant for Nyborg bykerne, hvor samtlige forhuse er beskrevet i tekst og billeder. Bygningsregistranten er til rådighed digitalt på www.kulturarvsmasterplan.nyborg.dk.

Her kan du tilgå information om de enkelte huse i bykernen, deres arkitektur, bevaringsværdier og anbefalinger vedrørende facaderne.

Bygningsregistranten bygger videre på Slots– og Kulturstyrelsens digitale register over landets arkitektoniske kulturarv (FBB) og er udgangspunktet for vejledningerne for Nyborg bykerne.

Nyborg Lokalhistoriske Arkiv samler løbende alt, hvad arkivet rummer af relevante gamle billeder af de godt 300 ejendomme i bykernen. I 2022 er antallet af digitale billeder foreløbigt opgjort til ca. 5.500, der er fordelt og tilknyttet de enkelte ejendomme. Fra denne samling uploades løbende interessante billeder til den digitale Kulturarvsmasterplan som supplement til de billeder, der i forvejen er tilgængelige i FBB.

Der er udarbejdet fire vejledninger: Den første er til det enkelte hus – DIT HUS, de tre andre er beskrivelser af de vigtigste arkitekturperioder i Nyborg bykerne, KLASSICISTISKE FACADER, HISTORICISTISKE FACADER og MODERNISTISKE FACADER.

Vejledningerne adresserer husene i Nyborg bykerne med råd om, hvordan de bedst vedligeholdes og renoveres i overensstemmelse med bevaringsværdierne.
De henvender sig til dig som husejer eller håndværker, men også til politikere, kommunale sagsbehandlere, ejendomsmæglere og interesserede borgere, hvor de skal lette arbejde og kommunikation mellem alle parter.

I vejledningen DIT HUS lægges der særligt vægt på facadernes sammenhæng med byens historie, og hvad der gives af råd og vejledninger til bevaring af dem som arkitektonisk bygningsstil og kulturarv med materialer, detaljer og farver. Vi henviser bl.a. til Slots– og Kulturstyrelsens udførlige anvisninger, se link på side 34.

KLASSICISTISKE FACADER handler om klassicismen, senklassicismen og nyklassicismen. Især klassicismen kom til at præge Nyborgs indre by på grund af genopbygningen efter de store brande 1796 og 1797. Genopbygningen gav byen tilnavnet ”Lille København”, præget af enkle facader i lyse farver. Omkring 1900 blev klassicismen genoptaget i Nyborg, især repræsenteret af arkitekten August Colding.

HISTORICISTISKE FACADER handler om opdagelsen af de historiske europæiske og danske stilarter i tiden fra midten af 1800-tallet til 1914. Tiden var præget af stor mangfoldighed i stilarter og materialer og af en usædvanlig høj håndværkerkultur. Husene fra den tid kan bl.a. kendes på de røde teglstensfacader og sort-grå skifertage.

MODERNISTISKE FACADER handler om modernismens brud med de traditionelle stilarter omkring 1930 og deres præg på Nyborg bykerne, især med gadegennembruddet Adelgade i 1936.

Vejledningerne kan findes på den digitale Kulturarvsmasterplan på Nyborg Kommunes hjemmeside, desuden også i trykt udgavepå Nyborg Lokalhistorisk Arkiv og i Teknik, Miljø og Erhverv, Nyborg Kommune.

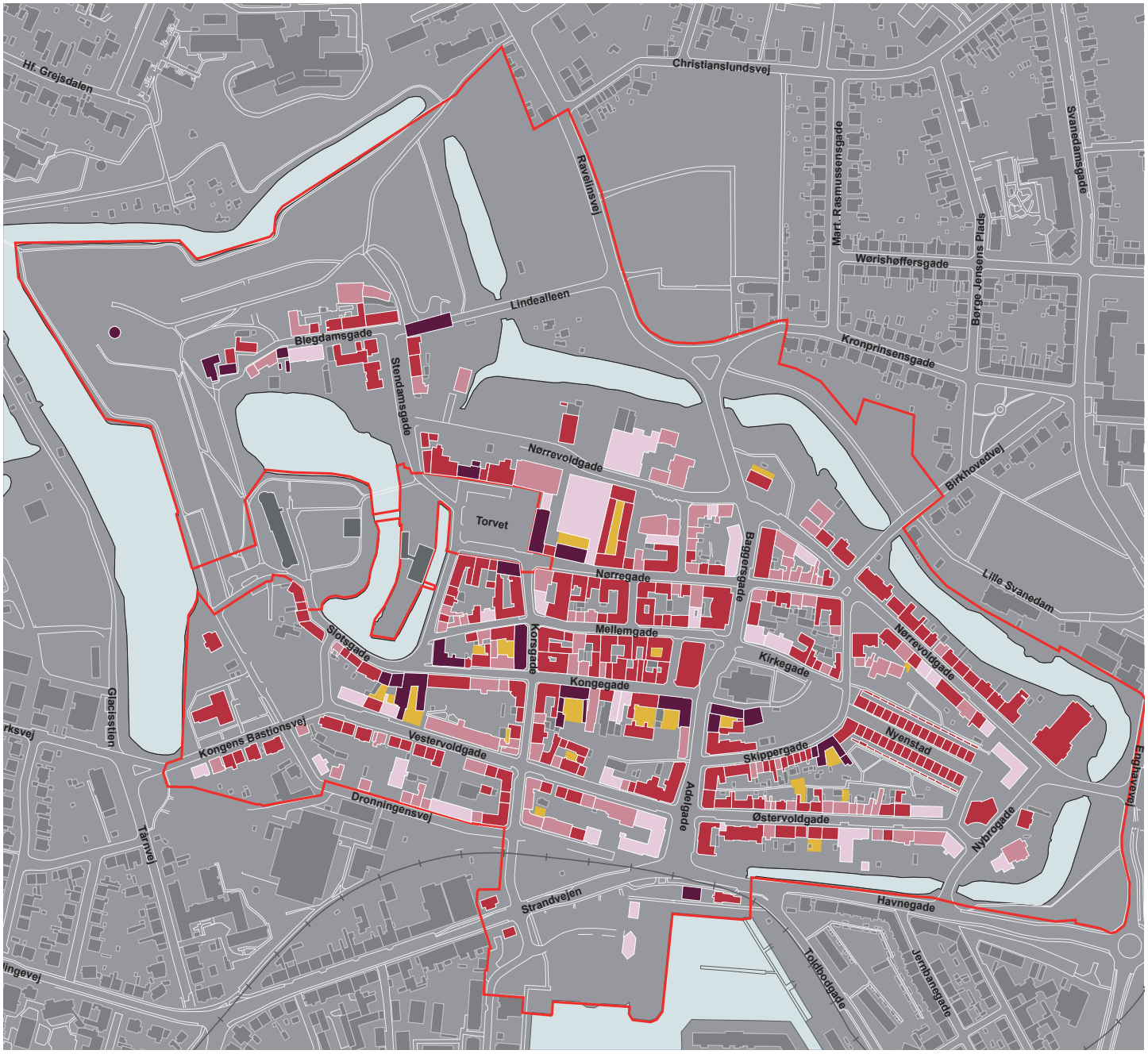

Bevaringskort

- *Lokalplanområde*
- *Fredet bygning*
- *Høj bevaringsværdi (SAVE 1-4)*
- *Middel bevaringsværdi (SAVE 5-6)*
- *Lav bevaringsværdi (SAVE 7-9)*
- *Bevaringsværdig belægning*

DIT HUS

Dit hus, din facade – vores kulturarv

Din facade er underlagt bestemmelserne i Lokalplan 306, der har som formål at værne om de historiske områder i Nyborg, de smukke bygninger og det karakteristiske købstadsmiljø, der udgør bykernen i Nyborg. En bykerne, der vil være under stadig forvandling med tilpasning af facaderne til tidernes skiftende behov.

I denne endeløse proces er det vigtigt at have en fælles forståelse af, hvordan vi tager vare på vores smukke bygninger, så vi ikke mister vores fælles kulturarv, og i de tilfælde hvor denne kulturarv er svækket eller gået tabt, at den så vidt muligt retableres i fremtidens løbende facadeændringer og renoveringer.

Som hjælpemiddel hertil er der udarbejdet en digital bygningsregistrant for Nyborg bykerne med omtale af hver enkelt facade gennem tekst og billeder.

Den digitale bygningsregistrant finder du på www.kulturarvsmasterplan.nyborg.dk.

Den digitale bygningsregistrant

Når du tilgår bygningsregistranten, møder du et skærmbillede med en bjælke øverst, bl.a. med et felt med teksten "Bygninger".

Klikker du på "Bygninger", skifter skærmbilledet til et kort, der med grønt viser afgrænsningen af Nyborg bykerne opdelt i 27 områder.

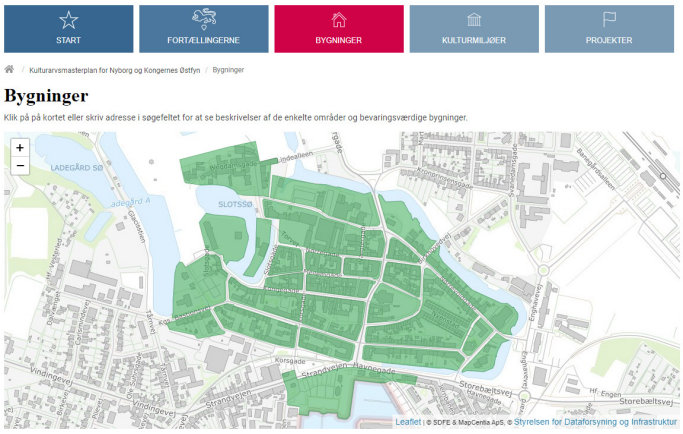

Her finder du også et link til alle fire vejledninger, efterhånden som de udgives.

Vælger du fx område 9 - Mellemgade, Lille Kongegade, Kongegade og Korsgade, skifter skærmbilledet til et nyt kort, hvor du kan se ejendommene angivet med husnumre.

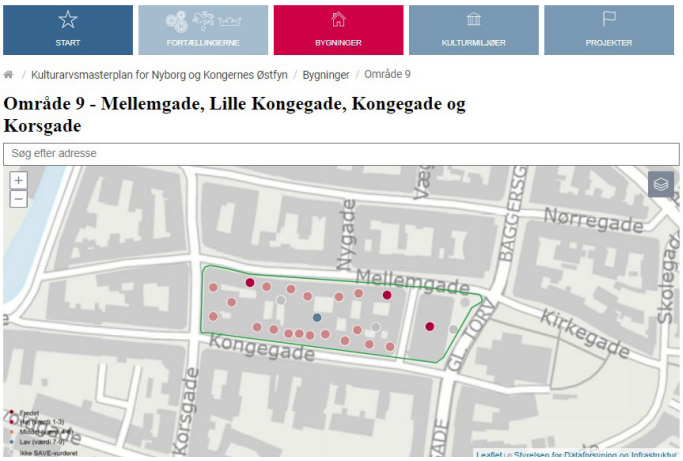

Klikker du direkte på fx Mellemgade 22, får du en beskrivelse af ejendommens facade suppleret med nye og gamle billeder. På samme måde er alle facaderne i Nyborg bykerne karakteriseret i tekst og billeder.

Når man klikker på et billede, skifter det til et større format, der kan kopieres og indsættes i fx ansøgninger om byggetilladelser og andre dokumenter.

Facadens bevaringsværdier (SAVE)

Alle forhusene og enkelte baghuse i Nyborg bykerne er blevet tildelt en bevaringsværdi, hvor især facaderne i byrummet er tillagt stor betydning.

Facaders værdi og betydning for byens kulturarv handler ikke kun om arkitektur og stil, men også om deres kulturhistoriske betydning, indpasning i bymiljøet og gadebilledet m.m., alt sammen udtrykt i bygningens bevaringsværdi.

Som redskab til at fastlægge sådanne bevaringsværdier, er der udviklet en metode kaldet SAVE (Survey of Architectural Values in the Environment), der har været anvendt siden 1991.
I 2011 er den udgivet af Kulturarvsstyrelsen med titlen: SAVE - Kortlægning og registrering af bymiljøers og bygningers bevaringsværdi. Du kan læse mere om den på Slots- og Kulturarvstyrelsens hjemmeside.

For bygninger og deres facader vurderes bevaringsværdien ud fra fem forskellige parametre, her med fokus på facaderne, og hvor især facadernes arkitektoniske værdi vægtes højt:

1. Arkitektonisk værdi:
Ved den arkitektoniske vurdering ser man på facadens proportioner og rytme, den arkitektoniske bearbejdningsgrad osv. Man ser på, om facaden i den lokale sammenhæng er et fornemt/godt, middelmådigt eller mindre heldigt eksemplar af en given stilart.

2. Kulturhistorisk værdi:
Ved den kulturhistoriske vurdering indgår bl.a., om facaden er en manifestation af den lokale byggeskik, om den er repræsentant for en særlig stilperiode, og om den er udtryk for særlig håndværksmæssig formåen. Herunder tages der også hensyn til facadens sjældenhed.

3. Miljømæssig værdi:
Ved den miljømæssige vurdering ser man på, hvorledes facaden passer ind i bymiljøet, og dens "støtteværdi" for de tilstødende facader, facaderækken og gadebilledet.

4. Originalitet:
Ved vurderingen af originalitet ser man på, i hvor høj grad facadens oprindelige udtryk er bevaret. En facade i flere etager, hvor en butiksindretning i underetagen deler facaden i to dele, vil blive vurderet med lav originalitet.

5. Tilstand:
Ved vurderingen af tilstand ser man på, om facaden er ordentligt og rigtigt vedligeholdt, er uden sætningsskader, opstigende fugt osv.

På hver af de fem vurderingsparametre giver man en karakter på en skala, der går fra 1 til 9, hvor 1 betegner den højeste værdi. Disse vurderinger kan falde forskelligt ud, afhængigt af det omgivende bymiljø.

Afvejningen af ovennævnte fem vurderinger resulterer i et tal, en SAVE-værdi fra 1 til 9, som udtryk for bygningernes bevaringsværdi, i nærværende sammenhæng, især facadernes bevaringsværdi. Alle bygninger har fået deres SAVE-vurdering:

1-4: høj bevaringsværdi,

5-6: middel bevaringsværdi

7-9: lav bevaringsværdi.

Facadens materialer og udførelse – før og nu

Facadematerialerne fortæller om skiftende tider og skiftende holdninger og er en del af vores kulturarv.

Før 1850 var der et fåtal af traditionelle materialer til rådighed; tømmer, teglsten, kalkmørtel, kalk og kalkpuds samt farver iblandet kalken: okker, kridt, kønrøg osv. Udførelsen lå i hænderne på faglærte håndværkere, der brugte deres gennemprøvede teknik og håndelag.

Med industrialiseringen efter 1850 fik byggebranchen et væld af nye muligheder; formtegl og cementsten, dekorationer i cement og puds, jern til bærende konstruktioner, skifer og tagpap til tagene, spejlglasruder til butikkerne osv.

Efter modernismens gennembrud i 1930'erne eksploderede antallet af byggematerialer, der i stigende grad blev produceret af fabrikker.

Efter 1950 er de traditionelle bygningshåndværk i stigende grad fortrængt af præfabrikation, montage og gør-det-selv-løsninger. Sammen med håndværkerne forsvandt også generationers indgående kendskab til materialerne, deres forarbejdning og holdbarhed.

Pas på de moderne løsninger og vær en bevidst forbruger

De nye materialer fra fabrikker og byggemarkeder passer sjældent godt til de ældre bygninger; cementbundne mørtler, plastikmaling, betontrapper med klinker, termovinduer, helruder med tophængte rammer, plade- og finérdøre, plastiktagrender osv.

I takt med den øgede respekt for de gamle huse er der heldigvis kommet en ny interesse for traditionelle materialer og løsninger; kalk og kalkpuds, tegl og skifer, granitsten til trapper, koblede vinduer med sprosser, fyldingsdøre osv.

Skærpede krav til vinduer og døres tæthed, varmeisolering, brandsikkerhed giver dog behov for nye løsninger, som i dag indfries af fabriksproduktioner omfattet af kvalitetskontrol og tilhørende certificering. Men heldigvis findes der i dag et bredt sortiment af produkter, der passer til gamle huse. Gode løsninger er bl.a. gjort mulige med ny robotteknologi, der på den måde kan komme kulturarven til hjælp.

Det er naturligvis allerbedst – også for ressourceøkonomien og bæredygtighedens skyld – hvis man kan reparere og restaurere i stedet for at lave nyt!

Viden om restaurering og vedligehold med traditionelle materialer er blevet udforsket, afprøvet og beskrevet. Det kan bl.a. findes på internettet, udgivet af Slots- og Kulturstyrelsen, se link i afsnittet om råd og vejledning på side 34.

Bevaringen af vores byggede kulturarv stiller således krav om en sikker forbrugerbevidsthed: Evnen til at vælge det rigtige til netop dit historiske hus. Det gælder ikke kun vinduer og døre, men også beslag, lister, fugemasse osv. Fx passer gummilister og elastiske fugemasser ikke til gammelt murværk. Og blanke metaller som rustfrit stål, galvaniseret stål og aluminium, springer grelt i øjnene. Her bør du i stedet bruge enten røde metallegeringer (messing og bronze) eller malede (ovnlakerede) metaldele i passende farver.

I den digitale bygningsregistrant, præsenteret på side 5-6, kan du ud over at se ældre billeder af dit eget hus også gå på en historisk byvandring og se på andre huse i Nyborg bykerne. De mange gode og smukke hus kan måske inspirere dig!

NYBORGS BYGNINGSHISTORIE, TRADITIONER OG FACADER

Dit hus og din facade er højst sandsynligt knyttet til stedets historie, håndværkertraditioner og -kultur, her omtalt med fokus på byens facader, herunder de mere flygtige og ofte forandrede dele som butiksfacader, facadefarver, vinduer, døre, porte, tage og kviste.

Nyborg blev grundlagt i 1200-tallet i tilknytning til det første Nyborg Slot. Byen fik sin regelmæssige plan og blev omgivet af volde, der er bevaret i bl.a. Rosenbækken. Som residensby fra midten af 1500-tallet til 1660 blev byen udvidet af Christian 3. (Nyenstad m.m.) og omgivet af nye volde. Voldanlægget blev yderligere udbygget efter 1660 med nye bastioner, Landporten m.m. og forblev fæstningsby indtil 1869. Fra 1854 og frem blev Nyborg knudepunkt for færge- og togtrafik, og den gamle by blev udvidet med nye kvarterer i øst, nord og vest samt bebyggelse af de tidligere volde (Nørrevoldgade og "søsiden" af Øster- og Vester Voldgade). Samtidig blev byen institutionsby med fængsel og forskellige sociale institutioner.

Bortset fra de få huse fra middelalderen i området omkring Vor Frue Kirke og fra renæssancen i Slotsgade, er byens bebyggelse præget af fire store byggeperioder i nyere tid: Først genopbygningen efter de store brande 1796 og 1797, senere den omfattende fornyelse af bebyggelsen i 1850´erne. Efter 1870 blev den nye bebyggelse præget af både etagehuse (voldgaderne og kvarteret omkring Børge Jensens Plads) og villaer (ved Dronningens Bastionsvej, Dyrehavevej, Vindingevej og Kronprinsensgade), og efter 1900 bredte bebyggelsen sig med mindre villaer og huse, bl.a. "Rødbyen" ved Christianslundsvej. I den gamle by var den største ændring i 1900-tallet det store gadegennembrud 1936, der skulle bane vej for biltrafikken fra færgelejerne og hovedvejen mod Odense. I 1960´erne fulgte totalsaneringen af Nyenstad og bagefter sanering og byfornyelse rundt om i den gamle by, især i Vestervoldgade.

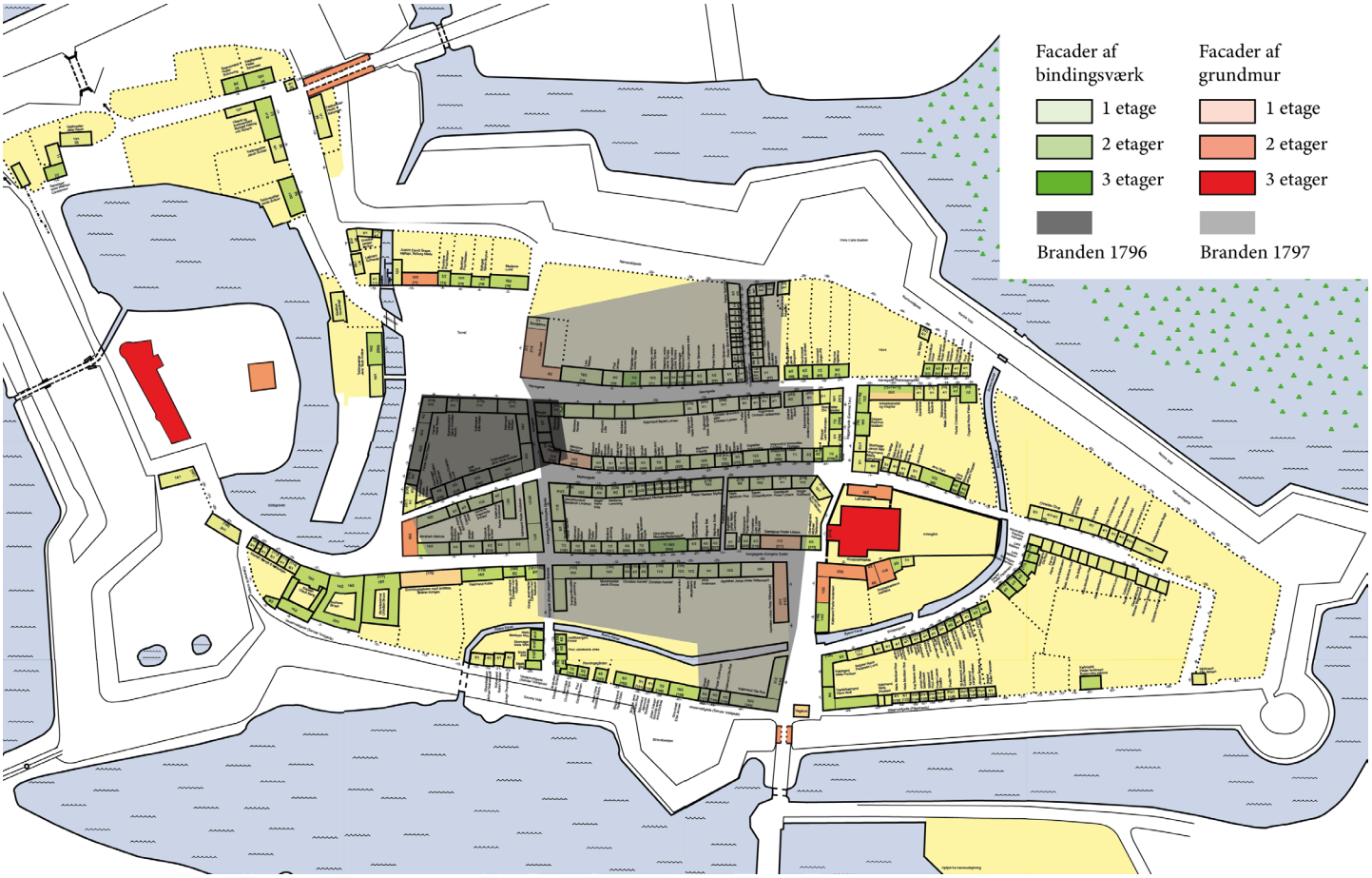

Brandene i Nyborg 1796 og 1797 markeret med grå tone på et kort over Nyborg 1791

Ildebrandene 1796 og 1797 og byens genopbygning

Den 2. august 1796 nedbrændte hele kvarteret på sydsiden af Torvet i Nyborg på nær et enkelt hus i kvarterets sydvestlige hjørne. Kvarteret bestod af 11 gårde og huse, der alle var af bindingsværk. Også to gårde på østsiden af Korsgade nedbrændte, én af bindingsværk, og én af grundmur med en hvælvet middelalderkælder.

Ved genopbygningen af kvarteret blev ét forhus opført helt af grundmur, og ét af bindingsværk med grundmuret facade. Alle øvrige blev genopført af bindingsværk.
De to gårde på østsiden af Korsgade lå stadig som brandtomter, da de i 1797 blev ramt af byens næste ildebrand: Natten mellem 11. og 12. september 1797 udbrød der brand i ejendommen på hjørnet af Adelgade og nuværende Vestervoldgade, og med en kraftig vind fra øst bredte branden sig hurtigt vest for Adelgade og nord for Rosenbækken (se bykort på forrige side). Omkring 150 ejendomme nedbrændte, alle af bindingsværk med undtagelse af rådhuset og fire andre huse, som helt eller delvist var af grundmur.

Genopbygningen efter ildebrandene 1796 og 1797 blev reguleret efter bestemmelser givet af Kong Christian 7., dvs. staten. Forbilledet var de bestemmelser, der var blevet indført i København efter byens store brand i 1795, se vejledning om KLASSICISTISKE FACADER.

Efter den første brand 1796 var der især fokus på udvidelsen af gaderne: Mellemgade til 12 alen og Korsgade til 14 alen. Samtidig blev Korsgade drejet mod uret, således at den kom til at munde ud i hjørnet af Torvet. Det gav et bedre forløb for hovedfærdslen gennem byen, "Rigets Hovedstrøg". Efter den anden brand i 1797 var bestemmelserne langt mere omfattende:

- Hovedgaderne: Nørregade, Mellemgade fra Korsgade til Gammeltorv, Kongegade og Peder Jægers Stræde måtte ikke være smallere end 16 alen (en alen svarer til 63 cm), og de øvrige gader måtte ikke være smallere end 12 alen.
- Ingen trapper og kælderlemme måtte anlægges på fortovene. Trapper foran husdørene måtte højst være på to trin, tilsammen 30 tommer brede (svarende til 78 cm).
- Hjørnehuse måtte ikke have spidse hjørner. Disse hjørner skulle "knækkes", dvs. være skrå i fem alens bredde til ét fag vindue med piller (smigfag).
- Desuden prøvede man, som i København, at gennemføre, at alle forhuse skulle opføres i grundmur. Men langt fra alle brandlidte ejere magtede at leve op til dette krav, og mange af "ildebrandshusene" blev derfor genopført i bindingsværk med facader af bindingsværk.
- Hvis facaderne blev bygget i grundmur, skulle murværket i kælderetagen have en bredde på 2½ sten (60 cm), de næste to etager på 2 sten (48 cm) og i de øverste etager på 1½ sten (36 cm). Og murpillerne skulle være mindst én alen brede. Disse bestemmelser var taget fra København, hvor husene var 4-5 etager højde, men det havde ingen mening i et Nyborg, hvor husene kun var 2 etager høje. Disse bestemmelser blev da heller ikke overholdt i Nyborg
- Desuden måtte hovedgesimserne (overgangen mellem facade og tag) og tagrender ikke være af træ.

Byens facader før 1796

I 1791 blev der foretaget en brandtaksation af hele byen. To vurderingsmænd beskrev her hvert enkelt hus, herunder også byens forhuse med angivelse af deres længde i antal fag, højde i antal etager, og om de havde facader af grundmur eller bindingsværk.

Alle huse var med tegltag, og alle forhuse var længehuse på nær et par stykker, der vendte gavlen ud mod gaden. Denne brandtaksation er det nærmeste, vi kommer en beskrivelse af byens gaderum før ildebrandene i 1796 og 1797. Kortet nedenfor er tegnet ud fra brandtaksationen i 1791.

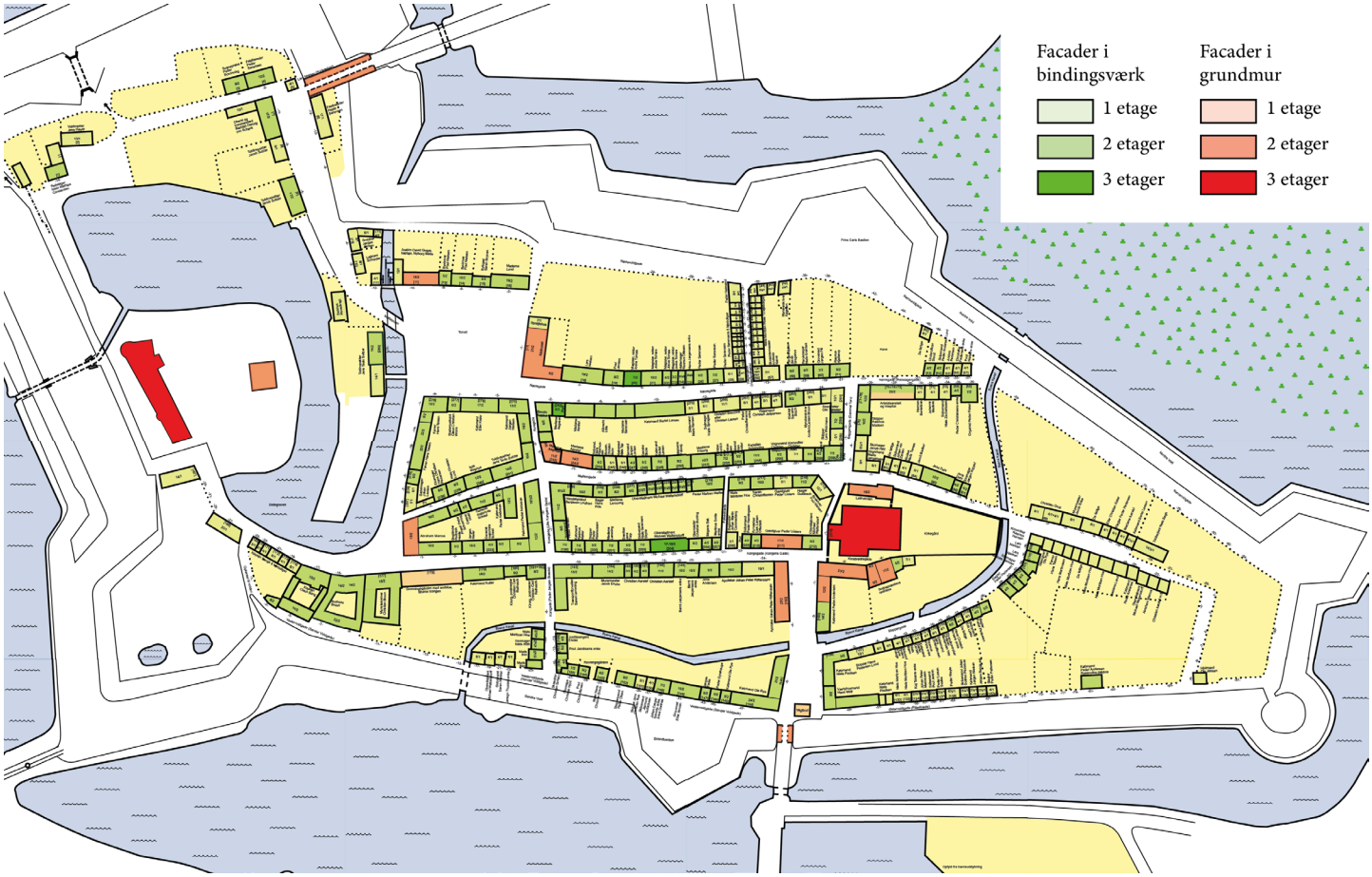

Nyborg 1791. Kort over Nyborg optegnet på baggrund af brandtaksationen 1791 og med fokus på byens facader i gaderummene.

Forhuse med facade af bindingsværk er markeret med grønt; de bleggrønne i én etage, de mellemgrønne i to etager og de helt grønne i tre etager. Sidstnævnte var der kun tre af i byen. Visse gader var præget af lave bindingsværkshuse i én etage, bl.a. Vægtergade, Nyenstad og Østervoldgade.

Forhuse markeret med rødt havde facader af grundmur, de blegrøde i én etage, de mellemrøde i to etager og de højrøde i tre etager eller blot særlig høje som på Vor Frue Kirke. En enkelt bygning, Nørregade 26-30, havde en facade med grundmur nederst og bindingsværk øverst. Af brandtaksationerne fremgår ikke, om de grundmurede facader var pudsede eller fremstod i blankt murværk.

Af kortet ses, at forhuse med grundmurede facader især grupperede sig omkring kirken, "Margrethestaden", hvoraf der, ud over Vor Frue Kirke, er bevaret Korsbrødregården og præstegården i Korsbrødregade.

Fra tiden før 1791 er der i den nordvestlige del af byen i dag bevaret Nyborg Slot, Landporten, Slotsmøllen (Torvet 10) samt rådhuset og "Det Gule Palæ", Kongegade 1, de to sidste dog i en stærkt ombygget form. Af bindingsværksbygninger, fra før ildebrandene, er i Slotsgade bevaret Borgmestergården samt delvist Slotsgade 17, og i Skippergade er bevaret Garvergården og nabohuset, tilsammen Skippergade 24-26.

Byens facader fra 1797 til nu

Genopbygningen af Nyborg efter brandene 1796-97 blev helt præget af tidens nye stil, klassicismen. Klassicismen var inspireret af antikken og blev i Danmark udviklet og formuleret af Kunstakademiet i København med arkitekter som N-H. Jardin, C.F. Harsdorff og C.F. Hansen. Det var denne københavnske klassicisme, der satte sit præg på Nyborg. Samtidig blev byens facader pudset eller kalket i lyse farver, og husene måtte som nævnt ikke have store udvendige trapper.

I 1803 blev alle byens huse opmålt som følge af en ændret ejendomsbeskatning. Af denne opmåling fremgår det, at forhusene i det nedbrændte område med få undtagelser allerede var under tag og delvist taget i brug. Alt imens var Danmark kommet i krig med englænderne, der 1807 bombarderede København og drog af sted med landets flåde.

Herefter fulgte en finanskrise med galopperende inflation, der resulterende i statsbankerotten i 1813 og en langvarig stagnation i byggeriet.

De første forhuse efter statsbankerotten blev opført i 1832 efter udstykning af en stor ubebygget grund i Kongegade i tre smalle grunde, nuværende Kongegade 19-23.

Ellers skal vi frem til 1840'erne, før der kom mere gang i byggeriet, og hvor også industrialismen kom til byen med indvielsen af Nyborg Jernstøberi i 1841. Snart herefter kom Nyborg ind i en rivende udvikling med et omfattende nybyggeri.

Byggeriet i perioden 1840-1864 var præget af senklassicismen med dens flere dekorationer, vandrette gesimser og murbånd. Omkring 1850 var man i Danmark, som resten af Europa, i fuld gang med at

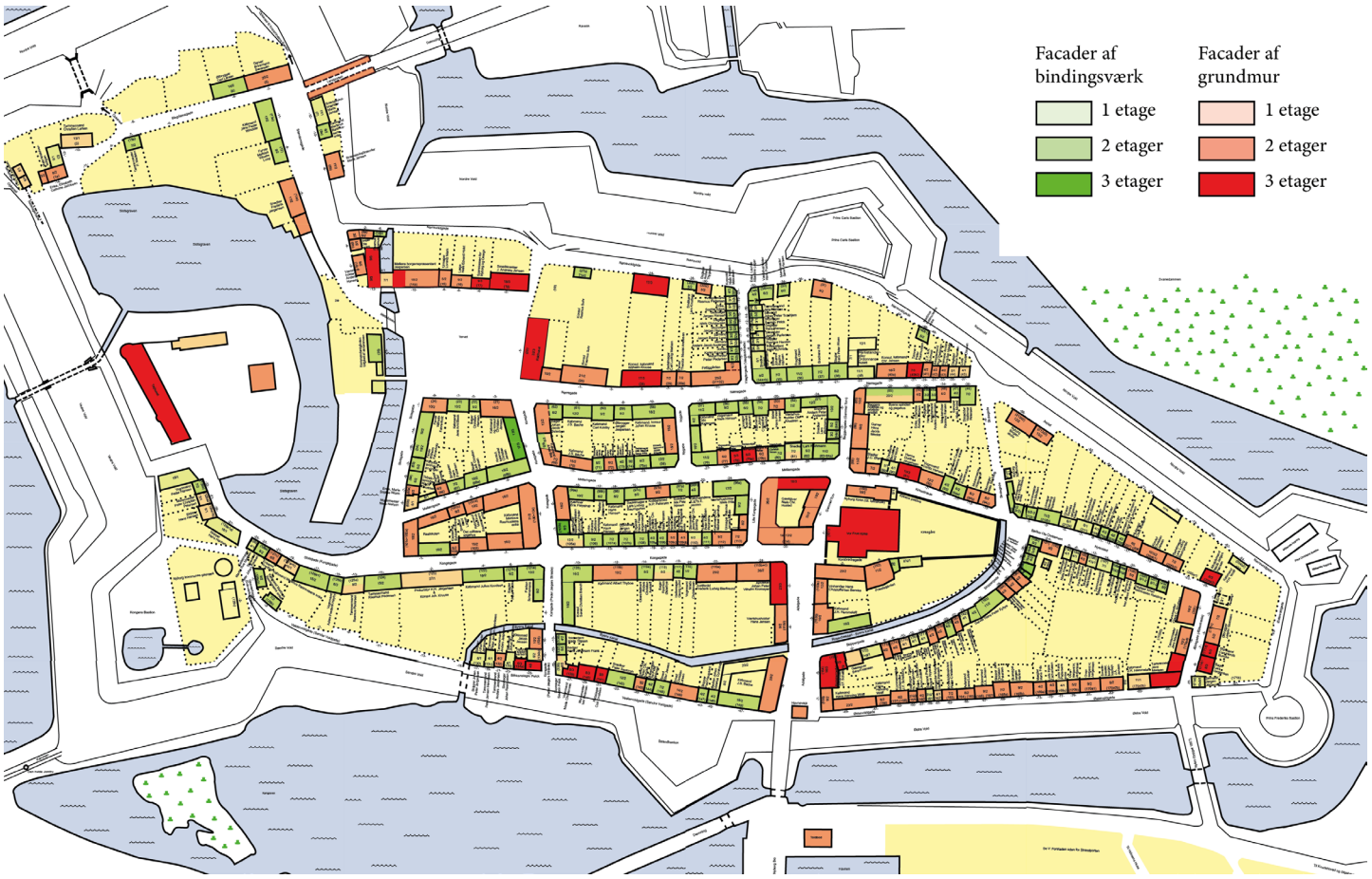

Nyborg 1867. Kortet viser byens facader ifølge brandtaksationen 1867, og sammenlignet med tilsvarende kort for 1791 side 10 viser det tydeligt, at byens nyopførte huse i Østervoldgade og Æblegade alle i 1867 var med grundmurede facader. Velstanden var kommet til Nyborg. Ligeledes ses det i Skippergade, hvordan de små bindingsværkshuse var blevet erstattet af nye med grundmurede facader. Endnu havde flertallet af husene i Slotsgade facade af bindingsværk.

genopdage de historiske stilarter i Europa: renæssance, gotik osv. Historicismen inddrog og kombinerede alle tænkelige stilarter i såvel pudsede og malede facader, som i blanke teglstensfacader af fortrinsvis røde teglsten.

Det første hus i Nyborg i historicistisk stil er Adelgade 5 fra 1857. De røde teglstensfacader i nygotik og nyrenæssance kom til at præge bebyggelsen på de sløjfede volde langs Vestervoldgade, Østervoldgade og Nørrevoldgade efter fæstningens nedlæggelse i 1869. Desuden var det også oftest disse røde teglfacader, der efterhånden ved renoveringer og nybyggeri dukkede op i de klassicistiske gader, fx Kongegade.

Den sidste del af historicismen blev nationalromantikken, her dyrkede man det historiske i original og malerisk udformning, men mere inspireret af gamle danske kirker, slotte og herregårde.
Som reaktion mod alt det europæiske, og fantasifulde, opstod nyklassisimen i Danmark, som i det øvrige Nordeuropa, der tog forbillede i klassicismen omkring 1800. Nyklassicismen varede kort - fra 1914 til modernismens gennembrud i 1930'ene.

Med 1. verdenskrig fulgte store samfundsforandringer og dermed forventninger om, at arkitekturen ikke længere skulle forestille noget fra fortiden. Den nye arkitektur skulle afspejle nutidens behov og teknologi, hvor ikke mindst jernbetonen og glasteknologien affødte visioner om skeletbygninger med store panoramavinduer, lys og luft. Dermed udfordrede modernismen både den historiske arkitektur og den traditionelle byer med gader, facader og baggårde.

Modernismens motto var lys og luft til alle. Fokus på det sunde og hygiejniske betød, at idealfarverne nu blev lyse, gerne med brug af fliser, og altaner og tagterrasser blev en del af den nye arkitektur. Og fra 1930´erne og frem prøvede man at opløse den traditionelle karré – hvilket bl.a. ses i de sociale boligbebyggelser langs Vestergade.

Butiksfacader

Butikker med store ruder opstod i anden halvdel af 1800-tallet som følge af et nyt forbrugsmønster. Hvor man før 1850 havde bestilt sine varer hos håndværkeren eller købt dem i købmandsgården, begyndte borgerskabet at "gå i butikker", dvs. spadsere på byernes hovedstrøg og se på færdigvarer, de kunne have lyst til at købe.

Håndværkere på hovedgaderne begyndte nu også at drive butik, mens håndværket i sidegaderne langsomt sank ned til at være reparationshåndværk. Derfor blev udstillingsvinduer en vigtig del af markedsføringen. Butikkerne blev ombygget, og de traditionelle vinduer blev erstattet af kostbare udstillingsvinduer med anvendelse af den

Nørregade 8 omkring 1925. Huset blev opført i 1875 med to store udstillignsvinduer. Slagetere havde også behov for at udstille færdigvarer

Kongegade omkring 1920. Byens gader var forvandlet til udstillingsrum.

særlige planslebne glastype, der kunne bruges til spejle. Derfor omtaltes de store butiksvinduer spejlglasruder.

De formodentlig første butiksvinduer dukkede op i Nyborg i 1875 i Nørregade 8, og snart fulgte mange andre butikker efter. Ombygningen med store ruder betød et brud med de gamle facader, hvor der havde været almindelige vinduer i stueetagen. Gennem tiden er butikkernes udstillingsvinduer blevet større og større og har efterhånden helt erobret facadernes underste etage, så facadernes stilarter alene kan opleves fra 1. sal og opefter. Denne udvikling er især gået ud over de klassicistiske og senklassicistiske facader, der var præget af symmetri og taktfast rytme af ensartede vinduer og murpiller, og hvor murpillerne er understøttet af en solid base. Til gengæld er de klassicistiske og senklassicistiske facader normalt pudsede, hvilket forenkler retableringen af den oprindelige facade, den dag butikkerne forsvinder. Når alt igen er pudset og malet, er alle spor slettet.

I historicismen efter 1890´erne, blev mange af de nye ejendomme på hovedstrøgene fra starten opført med butiksvinduer i stueetagen. De var ofte kunstfærdigt udført med anvendelse af formsten og glaserede teglsten, som man fx ser det i Kongegade 16 hos bager Gertz. Også den tids butiksfacader er tit blevet skjult bag skilte og facadebeklædning. Fjerner man dette, kan man opdage, at den oprindelige butiksfacade er bevaret inde bag det hele – og endda med store vinduer.

For modernismen var butiksfacader og tilhørende skiltning væsentlige elementer i facadekompositionen. På hovedstrøgene blev modernismens huse født med store vinduer og skiltning eller bogstaver i moderne stil. Skal der være bogstaver over butikken, kan det derfor være en god idé at genbruge de originale ”funkis”-typer.

Dette udpluk af butiksfacader i Nyborg bykerne viser, hvordan butikkerne skærer de oprindelilge facader over på midten, så husets stil og historie kun ses på 1. sal.

Facadeopstalt af Kongegade 12, signeret af J.P. Pedersen år 1829, altså ca. 29 år efter opførelsen og formodentlig en tro gengivelse af den oprindelige facade symmetrisk opbygget omkring midterpartiet. Huset havde høj kælder og høj sokkel. Overkanten af vinduerne, dørene og porten var i samme højde, og facaden var i klassicistisk ro og balance.

Dette foto af Kongegade 12 fra 1973 viser en kaotisk facade med tre butikker med hver deres forskellige butiksvinduer, skiltninger og facadebeklædninger. To af butikkerne havde nedsænkede lofter, og alle havde sænket gulvene til ét trin over fortovsniveau.

1985 blev der igen skabt ro og harmoni i bygmester J.J. Enckes oprindelige, klassicistiske facade, men nu tilpasset butikkernes behov for udstillingsvinduer.

Ved renoveringen i 1985 blev soklens højde på hver side af butiksdørene retableret. Ligeledes retableredes den taktfaste rytme for vinduer og døre med ens bredde og med oversiden i samme højde. Selv om højden af de nye butiksvinduer ikke er som de originale, bringer den omsluttende okkergule murflade sammenhæng og balance i facaden.Billedet er taget i 2022.

Pudsede og malede facader

Klassicismen og senklassicismens facader var pudsede, kalkede eller malede. Pudsede og malede facader er forbundet med den ulempe, at de jævnligt skal repareres og males. Til gengæld er de taknemmelige at bygge om i og eventuelt retablere den oprindelige klassicistiske orden og helhed efter en periode, hvor butikker har forvandlet orden og helhed til kaos. Igen, når alt er pudset og malet, er alle spor slettet.

For disse pudsede og malede facader med deres jævnlige reparationer og genmalinger er valget af facadefarver af største betydning, både for bymiljøet som helhed og som støtte for de tilstødende facader. Alle pudsede facader i Nyborg, opført før modernismens gennembrud i 1930'erne, bør holdes inden for nedenstående pastelfarver.

Som anført i lokalplan 306, der kan fremsøges her, side 49 er målsætningen for Nyborg så vidt muligt, at husene gengives i deres originale udformning, herunder at den ældre bebyggelse fra før ca. 1890 får en ensartet farvesætning præget af lyse pastelfarver med nuancer af hvid, gul, lys rød eller lys blå. Stærke farver bør helt undgås i denne del af byen. Skure og mindre baghuse kan dog males i klare farver.

Mht. restaurering af pudsede og malede facader se Slots- og Kulturstyrelsens informationsblade her

I informationsbladene kan du bl.a. kan læse om:
***3.3** Trækning af gesimer og fatninger.*
***8.1** Mørtel og puds.*
***8.3** Materialer, malingstyper, egenskaber og produkter.*
***8.4** Materialer, heldækkende malingstyper til ældre bygninger.*
***8.5** Materialer, pigmenter og farver.*
***9.2** Overfaldebehandling af udvendigt murværk og puds.*

Nørregade 29-31, ca 1974.

Nørregade 29-31 i 2022, alle spor er slettet.

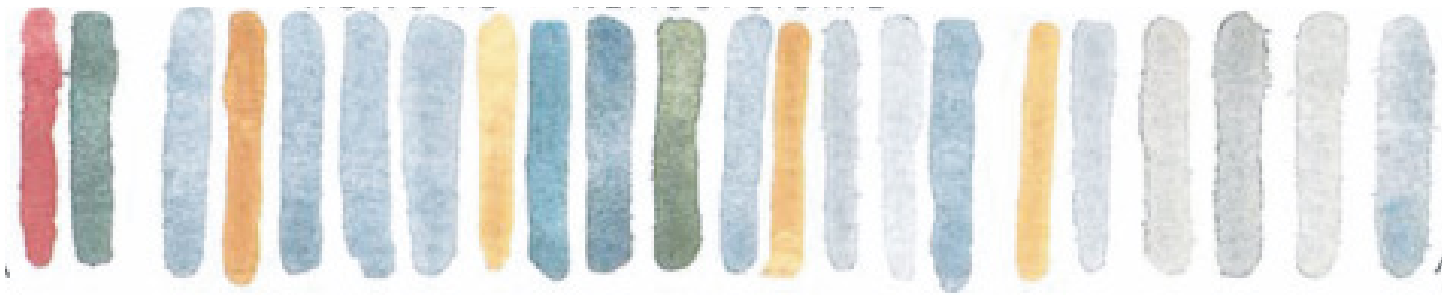

Teglstensfacader

Med historicismen vendte middelalderens teglstens-facader tilbage i bybilledet. Danske teglværker kunne nu med brug af maskiner og formpresser producere facadesten, formsten og terrakottaornamenter. Med dette repertoire af teglprodukter opførte dygtige håndværkere kunstfærdige, historicistiske facader, som i sammenligning med klassicismens pudsede og malede facader var nærmest vedligeholdelsesfrie. De første facadesten, teglværkerne producerede, var af forskellige størrelser, men i 1896 blev målene for danske standardteglsten fastsat til 23 x 11 x 5,5 cm, og fugetykkelsen til 1 cm, som igen i 1950 blev justeret til de nuværende standardmål 22,8 x 10,8 x 5,4 cm med fugetykkelse på 1,2 cm.

I historicismens teglstensfacader indgår ofte specielle teglstensstørrelser, formsten og andre teglprodukter, som ikke findes på markedet i dag. Enkelte teglværker producerer sådanne teglprodukter efter bestilling, og man kan måske være heldig at finde nogle på genbrugsmarkedet. Før iværksættelse af reparationer og ombygninger i historicistiske teglstensfacader, bør man derfor på forhånd have sikret sig leverancen af de teglprodukter, der skal anvendes.

Kongegade 16 ca. 1930 og 2019 er et smukt eksempel på en omfattende ombygning af en forfinet historicistisk facade uden tab af den historicistiske kulturarv - næsten tværtimod. Med ombygningen blev der indføjet to store butiksvinduer i facaden på en sådan måde, at det i dag opleves som om de har været der altid. Huset blev opført i 1890 og ombygget i 1931, mens historicismen høje håndværkerkultur endnu var helt intakt. Arbejdet blev udført af den lokale murermester Lars Jensen, og byens stadsingeniør dimensionerede de kraftige ståldragere, der gemmer sig bag de flade buer over butiksvinduerne.

Nørrevoldgade 44, ca. 1947 og 2022 er et eksempel, hvordan en oprindelig historicistisk facade med fine detaljer bliver gemt bag puds og maling. Bygningen blev opført år 1900, i 1910 forhøjet med en mansard etage og i 1934 ombygget til brandstation. Endnu var alt præget af historicismens forfinede håndværkerkultur. I 1985 blev den atter ombygget, men denne gang blot pudset og malet. Det stred ikke blot mod husets arkitektur, men også Nørrevoldgades helhed af fint bevarede historicistiske huse.

Vinduer

Indtil 1828, hvor Holmegaard Glasværk blev etableret, var vinduesglas dyrt. Der var derfor prestige forbundet med at anvende store ruder indtil omkring 1890. I 1800-tallet blev de oprindelige småsprossede vinduer derfor afløst af 6- eller 8-rudede vinduer med kvadratiske ruder. I slutningen af 1800-tallet kom der nye vinduestyper ind i byggeskikken: Brede vinduer med 2 smalle sidefag og 1 bredt midterfag, - "berlinervinduer" med vandret overrude – og i nationalromantikken vinduer med dekorativt sprosseværk i side- og overruder, og snart skulle alle vinduer være småsprossede frem til modernismens gennembrud i 1930'erne.
Gamle byggetegninger eller billeder kan vise, hvilke

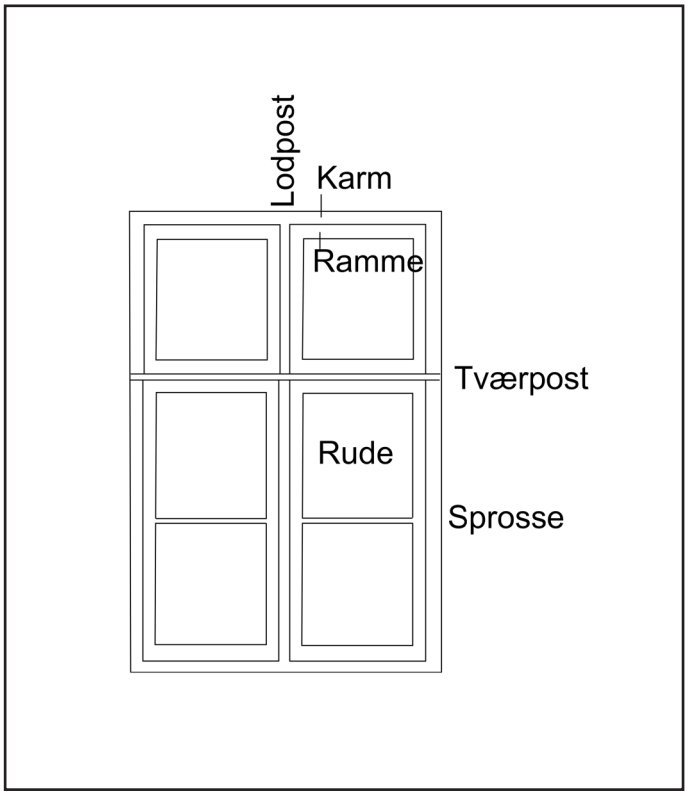

Navne på ældre vinduers forskellige dele.

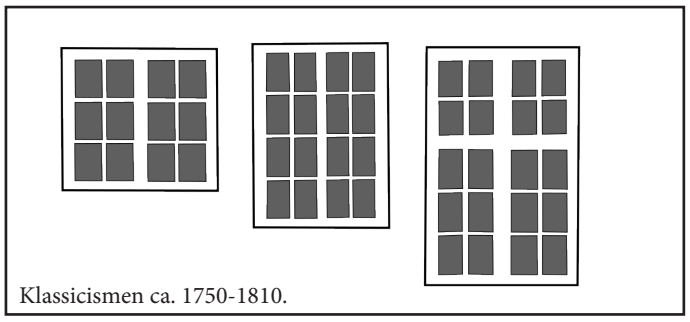
Klassicismen ca. 1750-1810.

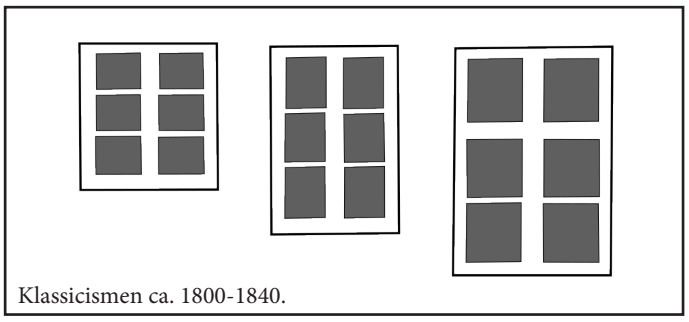
Klassicismen ca. 1800-1840.

Efter alt at dømme ud fra tegninger og gamle billeder var de optegnede vinduestyper dominerende i de angivne perioder. I den første periode efter ildebrandene blev de småsprossede typer overvejende anvendt af de uformuende bygherrer og de storrudede typer af de velhavende. Vinduerne var overvejende malet i mørke farvetoner.

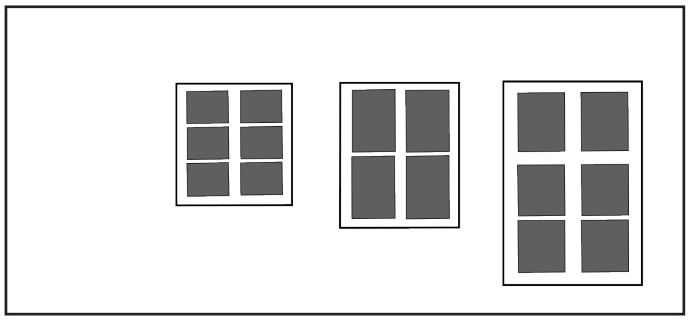

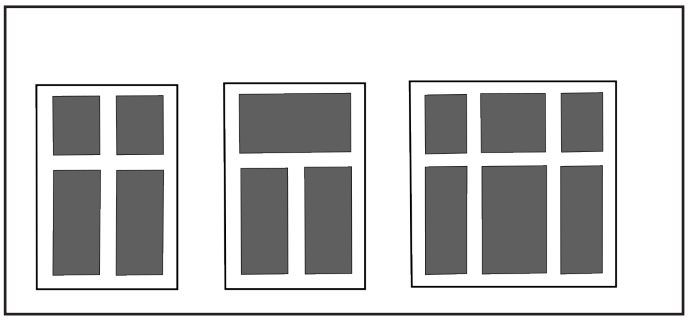

Senklassicismen ca. 1840-1890. Også i denne periode var vinduerne overvejende malet i mørke farvetoner.

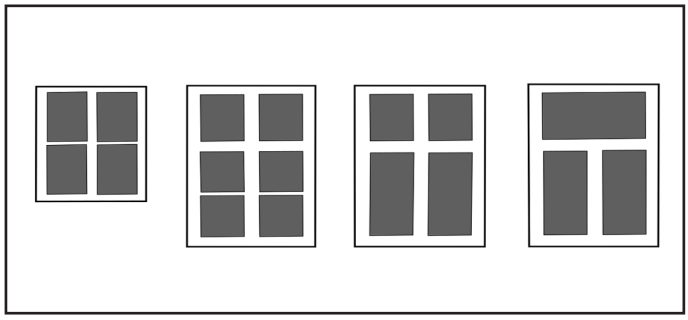

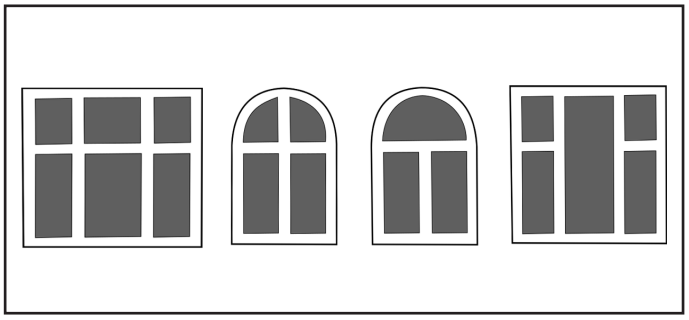

Historicismen ca. 1857-1935. Glasteknologiens udvikling muliggjorde større og større ruder, og indtil nationalromantikkens fremkomst omkring 1900 var vinduerne overvejende malet i mørke farvetoner.

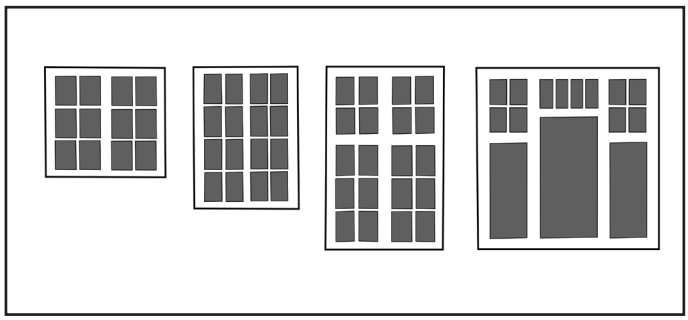

Nationalromantikken ca. 1900-1920. Her fandt man, at de småsprossede og hvidmalede vinduer var mere danske og mere passende.

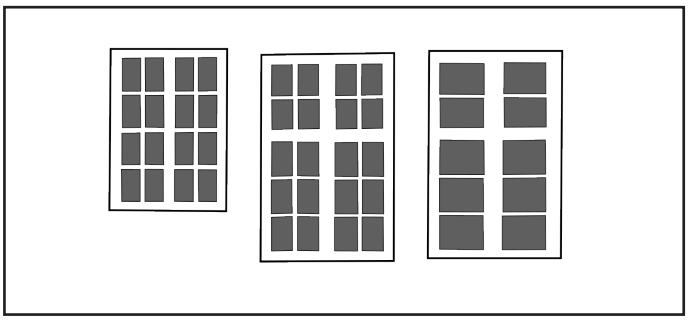

Nyklassicismen ca. 1910-1935. På tværs af glasteknologiens udvikling med billiggørelse at glas i større formater vendte man blikket mod den oprindelige klassicisme med småsprossede vinduer. Disse småsprossede vinduer blev hvidmalede og fremtrådte som markante elementer i facadekompositionen.

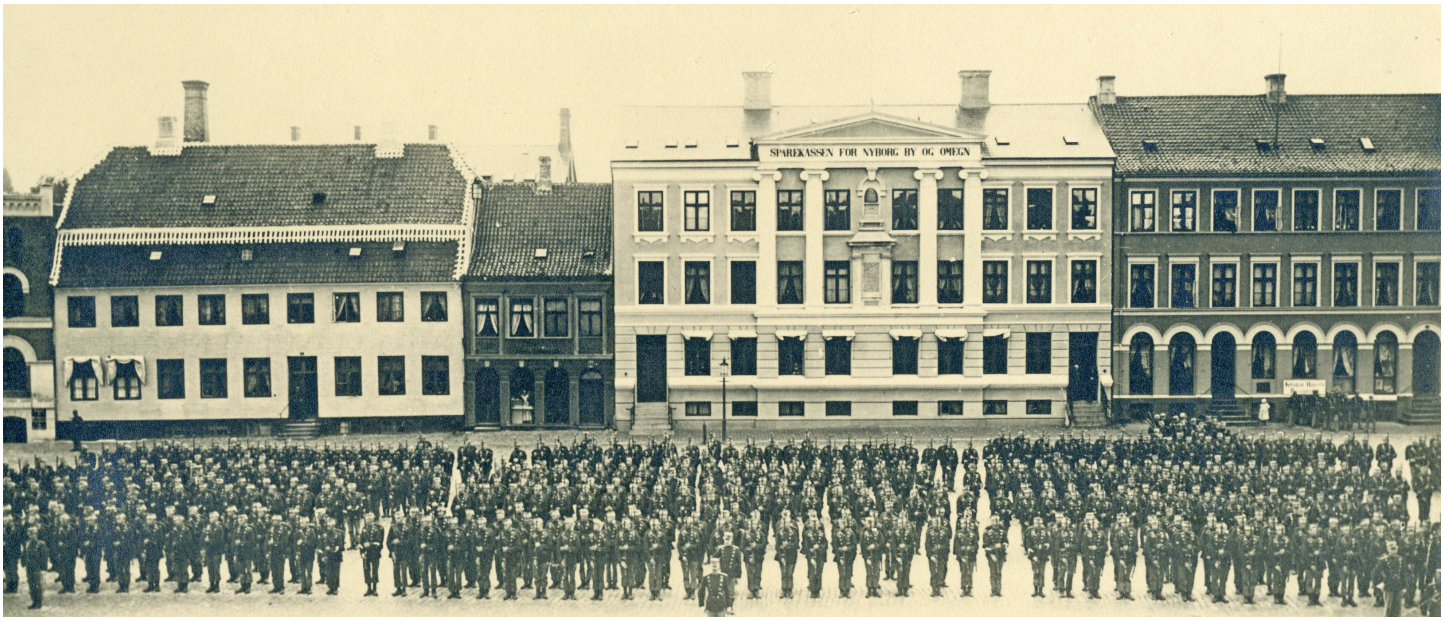

Billedet af facader mod Torvet fra 1935 viser, at man den gang endnu var tro mod vinduernes oprindelige mørke farvetoner.

Vinduernes farver. Gamle fotos viser, at næsten alle byens vinduer engang var malet i mørke farver. Meningen må have været, at vinduerne skulle fremtræde som mørke felter i facaderne, en virkning, som blev understøttet af, at den tids rudeglas var "levende", dvs. en smule ujævne i overfladen og derved om dagen fremtrådte som mørke felter.

Med genopdagelsen af den nationale tradition med nationalromantik, nyklassicisme og "Bedre Byggeskik" omkring 1900-20 fandt man, at hvide sprossede vinduer var mere danske. Derved er hvide vinduer i høj grad blevet normen i gamle huse. Men det bør overvejes, om vinduer i ældre facader igen kunne komme til at fremtræde som mørke felter. Skulle et nyere vindue have fået for tykke sprosser eller andre afvigelser fra de originale, træder disse skavanker tydeligst frem, hvis vinduerne er malet hvide, men fortoner sig, hvis vinduerne males i mørke farvetoner. Ældre fotos af dit hus vil ofte kunne vise, om vinduerne har været hvide eller mørkt tonede.

vinduer dit hus har haft engang.
Oprindeligt bestod vinduesruder af ét lag glas isat med kit i rammer og sprosser, hvilket betød, at sprosserne fremstod spinkle og elegante. Om vinteren var rudernes inderside kolde, de duggede og frøs til isblomster, hvis ikke man indvendigt forsynede vinduerne med tætsluttende forsatsrammer. I 1960'erne kom de dobbelte og tætforseglede termoruder på markedet, og hvor disse ruder erstattede de oprindelige ruder af ét lag glas, forsvandt duggen og isblomsterne ligesom den ubehagelige kuldestråling fra de kolde ruder.

Udskiftningen til de populære termoruder tog fart, og undervejs forsvandt ofte både sprosser og rammer. Vinduer, som havde holdt i mere end 200 år og som med passende vedligeholdelse ville kunne holde i endnu 200 år, blev udskiftet med nye med termoruder og langt ringere levetider. I forbindelse med den bevarende sanering i Nyborg omkring 1980 blev der givet kommunalt tilskud til vinduer som de originale med tynde sprosser, men i mange tilfælde vandt også her termoruderne indpas.
I stedet for ruder af enkeltlagsglas isat i kitfalse blev ruderne udført som termoruder med de tilhørende kantforseglinger. Disse små termoruder blev isat med glaslister med det resultat, at sprosserne blev kluntede sammenlignet med fortidens lethed og elegance.

Energiforbedring af vinduer

Siden er der sket en rivende udvikling inden for glasteknologi og termoruder samt øget fokus på bygningers andel i landets samlede energiforbrug.

Skiftende bygningsreglementer strammede hver gang kravene til bygningers varmeisolering, herunder også vinduernes isoleringsevne, og disse gentagne stramninger truede efterhånden bevaringen af vores arkitektoniske kulturarv indtil vendepunktet i 2010. Her indførtes af hensyn kulturarven nogle lempeligere krav, der ikke blot omfattede fredede bygninger, der varetages af Slots- og Kulturstyrelsen, men også bevaringsværdige bygninger, der varetages af kommunerne – dog betinget af, at de bevaringsværdige bygninger er omfattet af en bevarende

Med indførelsen at termoruder i 60'erne fulgte en periode med udskiftning af vinduer, hvor de originale sprossedelte vinduer blev erstattet af hele termoruder.

Senere igen blev mange af disse helruder udskiftet med nye opdelte vinduer som de oprindelige, men med den forskel, af de oprindelige enkeltglasruder blot blev erstattet af dobbelte termoruder, som med deres fyldige kantforseglinger medførte større false, tykkere sprosser samt glaslister til fastholdelse af ruderne.

Den oprindelige elegance og stilmæssige tilknytning gik dermed tabt. Desuden blev termorudernes isoleringsevne stærkt forringet ved at blive delt op i småruder, og disse småru dede vinduer bør på ny udskiftes.

lokalplan eller tilsvarende.
Således anføres i nugældende bygningsreglement BR 18 kap. 4.1 Fredede og bevaringsværdige bygninger bl.a., at:

- Energimæssige tiltag bør udføres, uden at det forringer den pågældende bevaringsværdige bygning.
- Ved ombygninger skal energibesparelser gennemføres i det omfang, de er rentable og ikke medfører fugtskader.

Som målestok for rentabiliteten angives, at levetiden af den udførte energiforbedring gange den årlige besparelse divideret med investeringen skal være større end 1,33:

$$\frac{\text{Levetid x årlig besparelse}}{\text{Investeringen}} > 1{,}33$$

Originalt vindue med sprosser og ruder af et lag glas isat i kitfals energiforbedret med indvendige forsatsrammer.

Nyt vindue med to hele termoruder hver visuelt opdelt i 6 små ruder ved hjælp af indbyggede afstandsprofiler dækket af pålimede sprosselister.

Nyere småsprosset vindue med 16 små termoruder isat med glaslister.

Nyt vindue med koblede rammer, hvor yderste rammer har ruder af enkelt lag glas isat i kitfals ligesom de oprindelige, originale vinduer. Energiforbedringen er her foretaget med rammer koblet på indersiden af de udvendige rammer.

Rentabiliteten af energiinvesteringer er således særdeles påvirket af levetiden af den foretagne energiforbedring. Sædvanligvis har efterisoleringer lang levetid, hvis den udføres således, at den ikke medfører fugtskader. Dog vil en efterisolering på den indvendige side af en ydervæg kunne medføre så store omkostninger til flytning af radiatorer, rør og paneler, at den bliver urentabel.

For vinduer er levetider derimod kritiske faktorer. Her gælder det: uden lang levetid - ingen fornuftig rentabilitet. Desuden skal vinduerne udføres, så de ikke forringer bevaringsværdien af den pågældende bygning. Begge disse regler har således fokus på bæredygtighed og bevaring af kulturarv, og reglerne er nærmere beskrevet og eksemplificeret i Slots- og Kulturstyrelsens informationsblad 5.6 Energiforbedringer af vinduer og informationsblad 13.1 Energiforbedring af fredede og bevaringsværdige bygninger.

Hvor de originale vinduer er gået tabt, og der er tale om udskiftning af nyere vinduer, vil rentabiliteten i mindre grad være afhængig af den årlige energibesparelse, men fortsat af forholdet mellem levetiden af de nye vinduer og investeringen.

Uanset hvilken form for energiforbedringer, man vælger, må det tilstræbes, at vinduernes samlede U-værdi ikke overstiger 1,65 W/m2K.

En sådan isoleringsevne vil fortsat kunne opnås med to-lags isoleringsruder i traditionelle dannebrogsvinduer, men af hensyn til bæredygtigheden og bevaring af kulturarven må det anbefales at vende tilbage til de traditionelle løsninger med et lag glas isat med kit i de yderste rammer, og supplere med indvendige rammer, enten forsatsrammer eller koblede rammer.

For fredede bygninger foreskriver Slots- og Kulturstyrelsen sædvanligvis forsatsrammer, mens koblede rammer finder anvendelse i bevaringsværdige bygninger varetaget af kommunerne. I begge tilfælde vil de med enkelt lags energiglas normalt kunne give vinduerne en samlet U-værdi lavere end 1,65 og endnu lavere, hvis rammerne forsynes med flere lags energiruder. Angående levetider, rentabilitet og bæredygtighed spiller tætningslister en væsentlig rolle. Hvis ikke forsatsrammer er tætsluttende, vil der kunne dannes dug og eventuelt isblomster på indersiden af de yderste ruder lige som i gamle dage. Disse gener opstår, når den varme og fugtholdige rumluft i kolde perioder trænger igennem tætningerne og kondenserer på de yderste og kolde ruder. I så fald er tætningslisternes levetid måske udløbet og skal udskiftes.

I Slots- og Kulturstyrelsens informationsblad 5.6, Energiforbedringer af vinduer, som er nævnt tidligere, er der nærmere beskrevet forskellige løsningsmuligheder og hvilke kvalitetskrav, der bør stilles til dem, og hvilke glas- og beslagtyper samt fugeløsninger mellem vinduer og ydervæg, man bør anvende under hensyn til bevaringen af kulturarven.

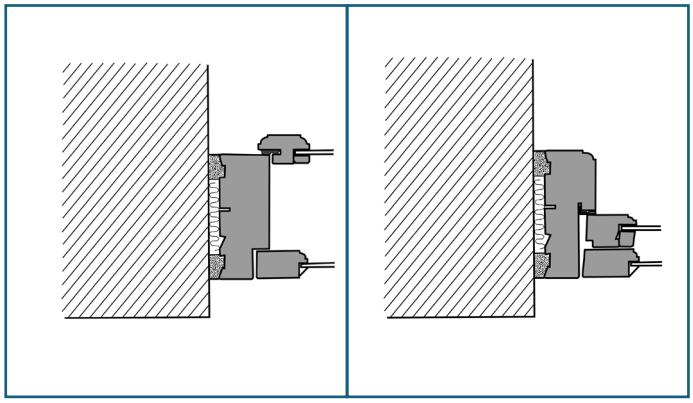

Vandret snit gennem industrielt fremstillede vinduer med mørtelfuge mod murværk. T.v. kassevindue med forsatsramme, og t.h. vindue med koblet ramme.

I bevaringsværdige facader bør fuger mellem vinduer og murværk altid udføres traditionelt med kalkmørtel forstærket med fæhår (kohår). Dette gælder især i pudsede og malede facader, hvor mørtelfugerne kan males og fremtræde som en del af den murede facade. Denne diffusionsåbne fugeløsning har vist sig holdbar i århundrede og bør foretrækkes frem for nutidige, elastiske fugemasser, som er diffusionstætte, har kort levetid og ofte er uskønne. Det uskønne kan dog imødegås, når den elastiske fuge afsluttes med påblæst sand af passende farve.

Døre og porte

I de historiske stilarter fra før modernismens gennembrud i 1930'erne spiller indgangspartier en fremtrædende rolle. Døre var, indtil modernismens tid, enten med en eller to fløje (dobbeltdøre) og altid symmetrisk udformet. Med tiden er mange døre desværre blevet udskiftet med moderne dørtyper, fx. asymmetriske

Ud over enkeltdøre består de originale døre ofte af to dele: den "stående" dør fastholdt af skudrigler, og den "gående" dør. Disse eksempler viser, hvorledes symmetrien kan opretholdes i dobbeltdøre.

Kongegade 2.

døre med siderude eller glatte døre uden fyldninger. Porte fra 1500-1600-tallet bestod af fløje, klædt med brædder samlet med revler.
Fra slutningen af 1700-tallet til modernismens gennembrud i 1930'erne bestod porte, som døre, af fløje, udført som trærammer med fyldninger, opbygget helt på samme måde som dørene og efter de samme regler om symmetri. Portåbningens form indgår ofte som et væsentligt element i facadens komposition.

I 2023 findes der i Nyborg bykerne i alt 65 porte, og af dem er 16 helt åbne portaler. 25 porte er bevaringsværdige og fremstår i en form og tilstand svarende til de originale. I de resterende 24 er de originale porte helt eller delvist gået tabt og blevet erstattet af forskelligartede løsninger, der spænder fra simple revleporte af træ, regulære gitterporte af galvaniseret stål til detaljerede og malede smedejernsporte.

Uanset hvad porten er lavet af, vil den i en mørk farvetone ofte kunne understøtte portåbningen som en del af facaden. Det anbefales derfor generelt, at porte males i en mørk farvetone.

Mht. vedligeholdelse og bevaring af fyldningsporte henvises til Slots- og Kulturstyrelsens informationsblad 5.2 Reperation af døre og porte.

Korsgade 10.

Baggersgade 4.

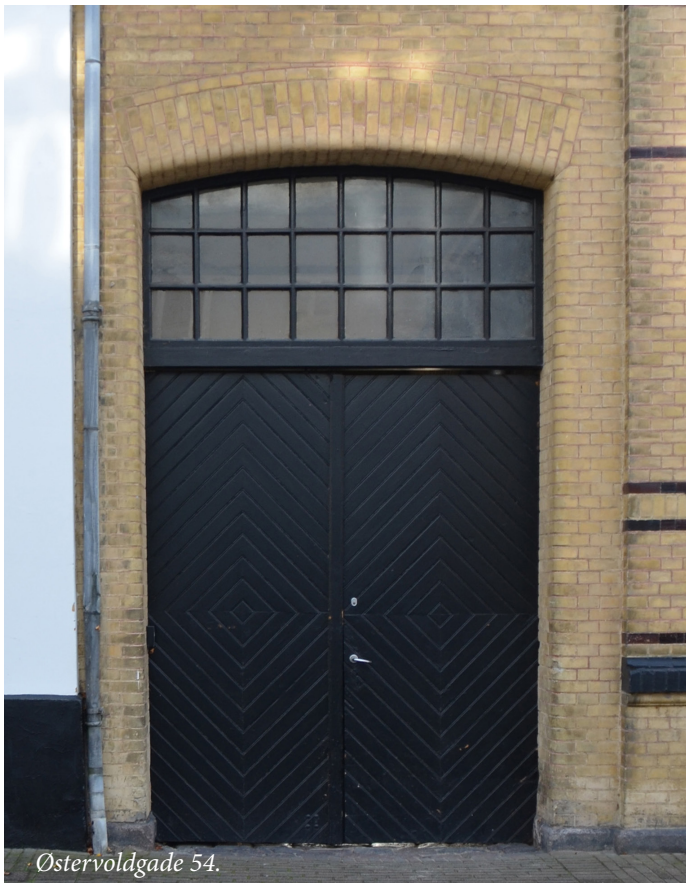
Østervoldgade 54.

Klassicismens tegltage og kviste

Tegltage beklædt med vingetegl er en klassisk nordeuropæisk tagtype, som kendes siden 1500-tallet. De klassiske tegltage blev, oplagt på en spærfagskonstruktion, opbygget som en trekant med en gennemgående bjælke i bunden og sider af to skråtstillede spær, der ved foden var tappet ned i bjælken. De to spær presser udad, og fra tappen til bjælkens ende skulle der derfor være en afstand på 7-8 tommer for at undgå, at tappen rev taphullet ud. Derved landede spærfoden tæt på murens bagside, og derved kom tagskægget til at ligge tæt på vinduernes overkant.

Med de murede facader i 1700-tallet kom ønsket om tydelige taggesimser. For at give taggesimsen sin rette placering løftet fri fra overkanten af de øverste vinduer, måtte man ovenpå spærfoden lægge en trekantet "skalk" som underlag for tegltaget, med nederste række tagsten lagt i mørtel på gesimsen. Dette svaj i tagfladen blev karakteristisk for den danske byggeskik i 1700-1800-tallet. Også nyklassicismen genindførte tegltage med opskalkning (svaj).

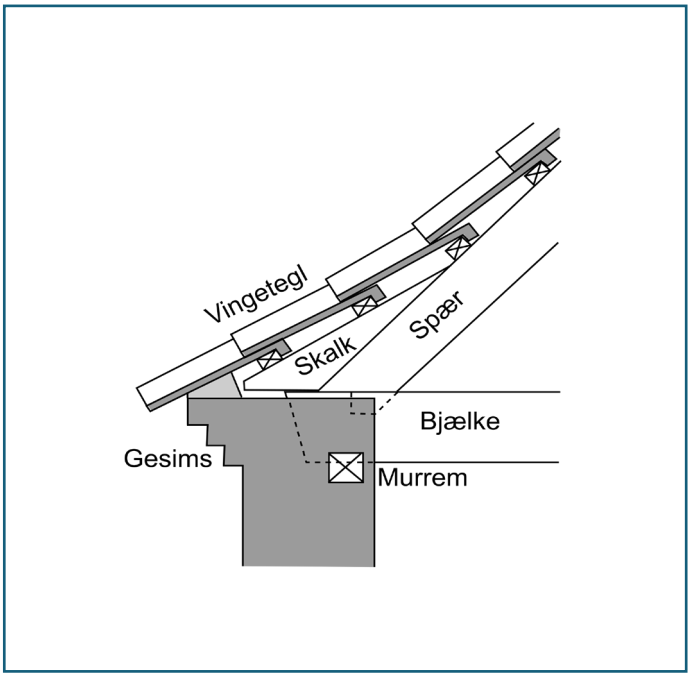

Tegltag med svaj. Skematisk tværsnit i taggesims.

Ved renovering af tagrum udnyttet til beboelse eller tilsvarende opvarmede rum gælder ikke samme krav til varmeisoleringen for bevaringsværdige bygninger, der er omfattet af f.eks. en bevarende lokalplan, som for det øvrige byggeri. Som beskrevet for vinduer side 19 og 21 skal energibesparelsen stå i rentabelt forhold til udgifterne til varmeisoleringen, og der henvises til Slots- og Kulturstyrelsens informationsblad 13.1. Energiforbedring af fredede og bevaringsværdige bygninger. Disse lempelige krav kan betyde, at den nødvendige tykkelse af varmeisoleringen vil kunne indbygges i tagkonstruktionen uden at sænke lofterne i tagrummet og uden at ændre mærkbart på de karakteristiske svaj i tegltagene.

I områder og huse, hvor svaj kan undlades, vil en merisolering eventuelt kunne opnås ved at rette tagfladen ud med en påforing af spærene afpasset i højden, så det oprindelige forhold mellem gesimsen og nederste tagsten fortsat bevares.

Store centralt placerede gavlkviste over facaden var almindelige i første halvdel af 1700-tallet. De var bla. et fast element i de "typehuse", som blev bygget i København efter den første store brand 1728. I slutningen af 1700-tallet gik de af mode i København – men i

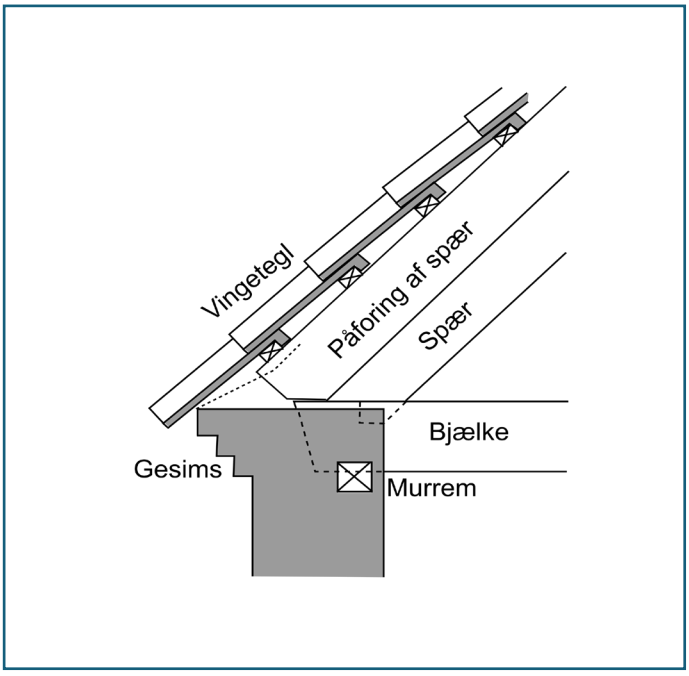

Renoveret tegltag, hvor skalken er erstattet af en forøgelse af spærhøjden afpasset, så forholdet mellem nederste tagsten og gesimsen forbliver uændret. Skematisk tværsnit i taggesims.

Korsgade 4 i 1914. Billedet illustrerer tydeligt, hvorfor det var nødvendigt med et svaj i tegltagene. Uden svaj var taggesimsen blevet rykket ned til overkanten af vinduerne, hvilket ville være helt uacceptabelt for en klassicistisk facadekomposition. Ud fra tilsvarende hensyn til facadekompositionen er taget på gavlkvisten uden svaj. Her handler det om, at gavlkvisten afsluttes med en præcis trekant uden svaj.

provinsen bevarede man dem længe. Uanset moden i København blev gavlkvistene indlemmet i Nyborgs udgave af klassicismen og blev her et stilelement, der har holdt sig helt frem til nyklassicismen og modernismens gennembrud i i 1930'erne, og derefter genoptaget af postmodernismen som i Dronningensvej 40 og Vestervoldgade 11-23 (se side 28). Sådanne gavlkviste vil i mange tilfælde kunne være passende tilføjelser til eksisterede facader i bykernen, hvor tagrum ønskes indrettet til beboelse, vel at mærke hvor gavlkvistens overflader og farve er som den øvrige facade, og hvor vinduerne i udseende og placering er i harmoni med den underliggende etage.

Ud over gavlkvistene blev der i klassicismens og senklassicismens tid tilføjet små tagkviste, ofte udformet med buet tag eller som små rytterkviste, som det kan ses på fx Kongegade 12 og Torvet 5.

Tagkviste af den klassiske traditionelle type er en fin måde at skaffe lys til tagetagen. Større må de ikke være. Et alternativ er at isætte tagvinduer af den til fredede huse

Mellemgade 11 omkring 1908 med en centralt placeret, trekantet frontispice.

I 1918 blev Mellemgade 11 ombygget, og frontispicen blev ændret til den nuværende gavlkvist med pudset forside og flunker malet i samme farve som den øvrige facade (se side 28 i midten t.h..). Den store kvist føjer sig med sin centrale placering på facaden smukt og umærkeligt ind i byens klassicistiske helhed med vinduer i en taktfast rytme. Eksemplet er et forbillede på, hvordan inddragelser af loftrum til beboelse med brug af facdekviste vil kunne bringes i harmoni med klassicismens pudsede og malede facader.

I Nyborg er der en lang tradition for at pudse uden på bindingsværk, og denne tradition lader sig videreføre i en nutidig byggeteknik, hvor der uden på en trækonstruktion opsættes trykfaste varmeisoleringsplader som underlag for en armeret facadepuds. Gavlkvisten på Dronningensvej 40 fra 2005 er et eksempel på en sådan nutidig byggeteknik.

Mellemgade 4 - gavlkvist fra 1800.

Østervoldgade 67 - gavlkvist fra 1859.

Blegdamsgade 10 - gavlkvist fra 1860.

Mellemgade 11 - gavlkvist fra 1918.

Vestervoldgade 11-23 - gavlkvist fra 1994.

Dronningensvej 40 - gavlkvist fra 2015

godkendte type; lille og med buet overkant.

Historicismens skifertage og kviste

Naturskifer blev det dominerende tagdæknings-materiale i Nyborgs historicistiske periode i sidste halvdel af 1800-tallet.

Tagskifersten blev fremstillet ved spaltning af lerskiferblokke. De kunne være helt ned til 3 mm tykke og blev typisk leveret i målene 35x60 cm.

Normalt blev skifertage udført som dobbeltdækning, dvs. i to lag med forskudte samlinger. I modsætning til tegltage kan disse skifertage ikke udføres med svaj.

Tagfladen skulle være helt plan, hvilket bragte andre typer spærkonstruktioner i anvendelse: Dels en ny type, hvor spærene blev løftet op over bjælken og sadlet over en fodrem, der på forskellig vis blev fastholdt mod udskridning af jernankre.

Dermed kunne spærene fortsætte ud over ydermuren uden at dække for vinduerne. Dels en anden og oftest anvendte spærtype, hvor spærene blev løftet op på en trempelkonstruktion. Dermed blev der skabt en væsentlig større afstand mellem øverste vinduer og taggesimsen.

Skifertage kunne fint kombineres med stort tagudhæng i den populære "schweizerstil" (eller "villastil"). Ofte blev udhængene rigt bearbejdet med dekorativt træværk (jf. svensk snickarglädje).

Gavlkviste forekommer også i historicismen, og her ofte præget af håndværkerkulturens materialeglæde og detaljerigdom, der især kommer til udtryk i de store udhæng. Det samme gælder de små tagkviste, hvor alt træværk er omhyggeligt bearbejdet og malet, og flankerne er ofte beklædt med skifer i passende dimensioner.

De historicistiske kviste repræsenterer en håndværkerkultur og en kulturhistorisk værdi, der bør værnes om.

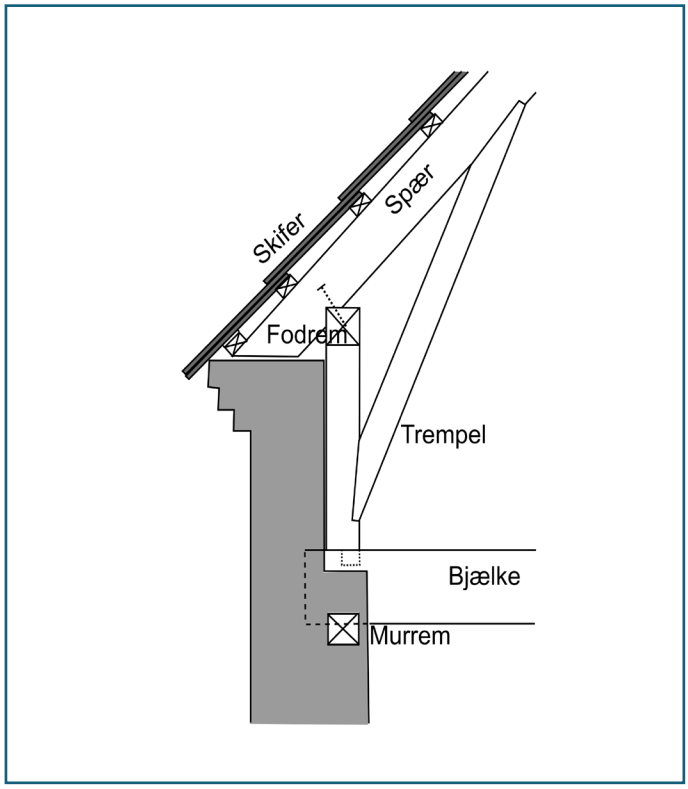

Skifertag på spærfag med trempel. Skematisk tværsnit i taggesims.

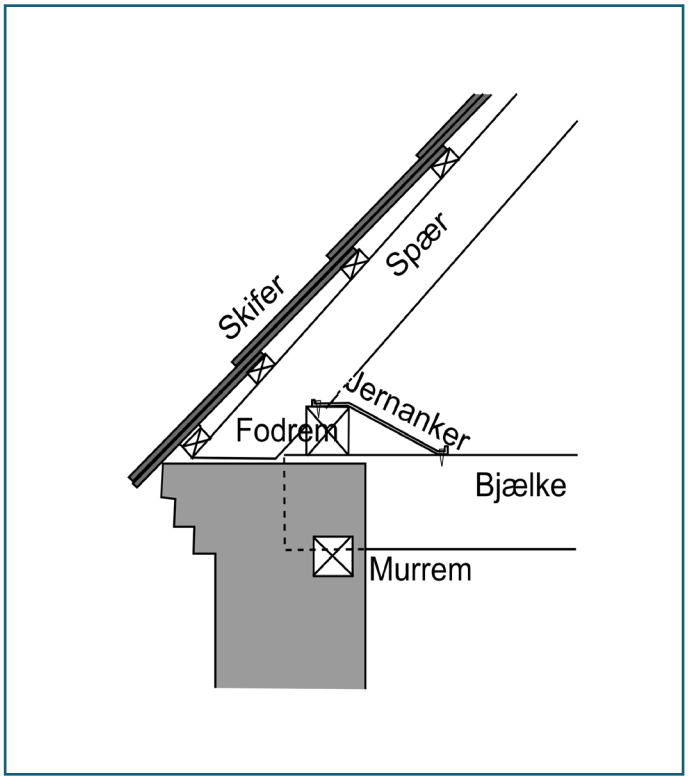

Skifertag på spærfag uden trempel. Skematisk tværsnit i taggesims.

Nørrevoldgade 45, 2022. Hus med historicistisk gavlkvist opført i 1894.

Vestervoldgade 8, 2018.

Historicistiske hus opført 1892 med skifertag på spærfag med trempel og trukne gesimser. Endvidere med et fransk tårntag, hvor de stejle tagflader er udført som enkeltdækning.

Nybrogade 4, 2022.

Fritliggende historicistisk hus opført 1894 med skifertag på spærfag med trempel og udhæng på alle sider.

Østervoldgade 62, 2022. Bygningen er opført i 1893 med typiske historicistiske kviste.

To Nyborg-arkitekter af nationalt format

Især to personer har bibragt Nyborg en bevidsthed om arkitektonisk kvalitet: Johan Jacob Encke og August Colding.

Johan Jacob Encke (1744-1818) var murermester og kom efter brandene 1796-97 til at stå for meget af nybyggeriet. Den høje arkitektoniske kvalitet kunne tyde på, at han må have gennemgået en uddannelse ved Det Kongelige Danske Kunstakademi i København.

Fra 1771 blev kunstakademiet nemlig pålagt at åbne undervisningen for håndværkere, der ad den vej kunne uddanne sig først til mester og videre til bygmester. En bygmester var på den tid en højt rangeret person, der både kunne tegne og bygge huse i tidens arkitektoniske stilarter.

Lige så sandsynligt er, at Encke har været velorienteret om, hvad der skete i København – samtidig med at han på Nyborg-egnen fik kontakt med de to klassicistiske arkitekter Georg Didrik Tschierscke og Georg Erdmann Rosenberg, der på denne tid byggede og ombyggede flere herregårde på Fyn, bl.a. Juelsberg, hvor Encke medvirkede som murermester. På den tid klarede man sig på byggepladsen uden mange tegninger. Man klarede sig med direkte anvisninger, og for en videbegærlig murermester har her været rig lejlighed til at suge til sig af klassicismens regelsæt.

Johan Jacob Encke blev i 1744 født ind i en velanskrevet murermester-familie i Odense og blev senere uddannet murersvend. I 1772 blev han optaget som murermester i Odense Murerlaug. På samme tid slog han sig ned i Nyborg som murermester og fik straks til opgave at nedrive det gamle Raschenberg og her i stedet for opføre det nye Juelsberg sammen med G.D. Tschierscke.

Encke kaldte sig hele livet beskedent "murermester", mens eftertiden har fundet det mere passende at kalde ham bygmester. At han havde både god økonomi og god stilsans kan ses på den gård, han byggede til sig selv: Kongegade 12, hvis facade rummer flere lighedstegn med hovedfacaden på Juelsberg.

Encke døde i 1818, og derefter skulle det gå 67 år, før Nyborg igen fik en arkitekt af tilsvarende betydning for byen: August Colding.
Læs om J. J. Encke i vejledningen om KLASSICISTISKE FACADER.

August Colding (1874-1941) var født i Nyborg og efterlod sig både i byen og i omegnen en perlerække af fine arkitekturværker i både senklassicistisk, historicistisk og nyklassicistisk stil. Han favnede bredt.

August Colding var søn af tømrermester August Theodor Emil Colding og blev tømrersvend i 1873. Mens han var i tømrerlære, fik han en forberedende arkitekt-uddannelse på Odense Tekniske Skole, hvorefter han i 1894 som svend afsluttede uddannelsen med et år ved kunstakademiet i København. Denne uddelegering af kunstakademiets forberedende arkitektuddannelse til tekniske skoler i provinsen var en udløber af den overvældende tilstrømning af håndværkere til dets undervisning efter pålægget i 1771, der gav kunstakademiet pligt til at undervise de håndværkere, der behøvede tegning.

Derfor i 1843 indstiftede kunstakademiet "Det Tekniske Institut" i København til at varetage den slags undervisning – og med oprettelsen af de tekniske skoler i provinsen kunne de også tilbyde samme uddannelse. Endvidere kunne de få dimissionsret til kunstakademiet på betingelse af, at de havde samme undervisningsprogram som instituttet, og at bedømmelser blev foretaget af fagkyndige censorer hentet uden for skolernes lærerstab. Kun to tekniske skoler i provinsen, i Aarhus og i Odense, kunne med tiden honorere disse betingelser.

August Colding var blandt de første, der på Odense Tekniske Skole gennemførte denne forberedende arkitektuddannelse, hvor han blandt andet som lærer og senere som kollega havde Emil Schwanenflügel, der også har sat sit præg på arkitekturen i Nyborg.

I 1894 afsluttede Colding sin uddannelse til arkitekt med et år ved kunstakademiet i København. Allerede året efter kunne den dengang kun 21 år gamle arkitekt indvi sit første og velproportionerede, historicistiske bygningværk, Thuesens Tobaksfabrik i Nørrevoldgade (der blev nedrevet i 1982), og derefter fulgte et imponerende livsværk af fine bygningsværker. Læs mere om A. Colding i vejledningerne om KLASSICISTISKE og HISTORICISTISKE FACADER.

Portæt af August Colding.

Nyborg Kirke, restaurering ca. 1870 – 1982.
Arkitekt Colding stående t.h. sammen med bl.a. håndværkere foran kirkens tegnestue.

Modernismen

Som tidligere nævnt brød modernismen, der kom til Nyborg i 1930'erne, med de traditionelle stilarter.

En god del af disse modernistiske huse er bevaringsværdige, og inden man foretager ændringer af disse huse, bør man nøje klarlægge de intentioner og det formsprog, der har ligget til grund for de pågældende facaders tilblivelse. Her henvises til vejledningen om MODERNISTISKE FACADER.

Nyborg Bibliotek, Torvet 11, billedet er taget i 2022.

Adelgade 3, billedet er taget i 2022.

RÅD OG VEJLEDNING TIL BEVARING AF DIT HUS

Slots- og Kulturstyrelsens har siden 1980 samlet en imponerende mængde viden om vedligeholdelse og istandsættelse af fredede og bevaringsværdige bygninger.

Det er samlet i en række informationsblade, der kan læses på https://slks.dk/omraader/kulturarv/fredede-bygninger/bygningsarbejde-eller-vedligehold/hent-viden-og-vaerktoejer/informationsbladene-om-vedligeholdelse-og-istandsaettelse

Indholdet er en række vejledninger til vedligeholdelse og reparation af tage, behandling af vinduer og døre, forskellige malerteknikker, forebyggelse af råd- og svampeskader m.m. baseret på traditionelle metoder og materialer.

Informationsbladene er ikke ment som en facitliste, der kan anvendes på alle fredede bygninger, men som en hjælp til at vælge den istandsættelsesmetode, der bedst opretholder eller forøger husets bevaringsværdier.